

Recenzii

nitătea în Euharistie”, care abordează teza centrală a lucrării sale de doctorat: eclesiologia euharistică). În ordinea cronologică a apariției, sunt republicate scrierile: „Originea și sensul învățăturii lui Augustin despre *Civitas*”, „Observații asupra conceptului de Biserică la Ticoniu în *Liber Regularum*”, „Originalitate și tradiție în conceptul augustinian de *confessio*”, „Calea mărturisirii religioase după Sfântul Augustin”, „Sfântul Duh ca și comuniune. Despre relația dintre pnevmatologie și spiritualitate la Augustin”.

Partea B poartă titlul „Studii despre teologia Sfinților Părinți” și are în centru lucrarea „Unitatea națiunilor. O viziune a Părinților Bisericii”. Ea este urmată de alte două scrieri: un articol de lexicon publicat în 1964 cu titlul „Frățietatea” și o altă scriere, datând din anul 1965, tradusă mai târziu și în italiană și franceză, „Conceptul de Biserică în gândirea patristică”.

Partea C reunește două articole redactate pentru ediția a doua a *Lexiconului pentru Teologie și Biserică*: „Donatismul ca învățătură” și „Ticoniu”, urmate de șase recenzii având ca subiect lucrări dedicate persoanei și operei lui Augustin și, în fine, traducerea în limba germană a unei Introduceri făcută de Ratzinger la monografia lui Juliano Vigini (1988), *Agostino d'Ippona*.

În partea D se regăsesc un număr de șase predici rostite de Joseph Ratzinger în perioada 1965-1992. Toate acestea fac referire directă sau indirectă la Augustin, în prima dintre ele acesta fiind chiar numit „primul om modern”.

Masivul volum se încheie cu o listă bibliografică, un cuvânt explicativ al editorului, precum și un indice scripturistic și un indice de nume.

Dr. Ciprian Iulian Toroczka

Paul Evdokimov, *Viața spirituală în cetate*, trad. Măriuca și Adrian Alexandrescu, Ed. Nemira, București, 2010, 240 p., ISBN 978-606-8134-66-6

Realizarea și trăirea vieții duhovnicești reprezintă scopul concret al Creștinismului. Prin doctrina, cultul și spiritualitatea sa, Biserica se pune în slujba credincioșilor pentru a-i face pe aceștia să înțeleagă măreția iubirii lui Dumnezeu și pentru a-i ajuta să răspundă pozitiv la această iubire. Ca și posibilitate de realizare, viața duhovnicească nu este condiționată de timpul sau spațiul în care ea se desfășoară, ci numai de gradul de seriozitate cu care credincioșii se hotărăsc să-L urmeze pe Hristos. În acest sens, cartea de față, *Viața spirituală în cetate*, ne face să înțelegem că viața duhovnicească este un element esențial al definirii existenței umane, ea nereducându-se doar la latura eshatologică, ci făcând parte în mod concret din manifestarea cotidiană a persoanei umane.

Prezentându-se ca o colecție de studii scrise și publicate de Paul Evdokimov de-a lungul timpului în diferite reviste (p. 7), lucrarea aceasta pune în discuție o serie de teme teologice conexe vieții duhovnicești. Astfel, pe parcursul celor 11 capitole autorul reușește să ia în dezbateră subiecte variate legate de: persoana umană, monahism, lumină, evlavie, Sfânta Scriptură, Sfintele Taine, eshatologie etc.

Capitolul 1 – *Monahismul lăuntric* (pp. 15-45) – precizează mai întâi de toate că nu există două tipuri distincte de spiritualitate, unul pentru laici și altul pentru monahi, ci este una și aceeași spiritualitate ortodoxă ale cărei principii sunt unanim valabile atât pentru

clerici și monahi, cât și pentru credincioși (pp. 20-23). Ca spațiu al lucrării mântuirii și al purtării luptei duhovnicești, lumea contemporană apare ca noua pustie în care diavolul încearcă să atragă în mrejele ispitelor sale tot mai mulți oameni (p. 26). Credinciosul trăiește permanent această luptă a ispitei, însă, prin Hristos, Cel care a biruit odată pentru totdeauna amăgirea vicleană a diavolului, primește și el puterea de a spune nu propunerilor pierzătoare ale răutății: „Strălucita izbândă a lui Hristos călăuzește lupta Bisericii și-l eliberează pe adevăratul credincios de orice dominație satanică... Hristos distruge «zapisul», charta satanică a întreitei robii, și vestește din înaltul Crucii charta dumnezeiască a întreitei libertăți” (pp. 29, 33). Definind omul drept „ființă a Trisaghionului și a cântării întreit sfinte” (p. 41), Paul Evdokimov plasează întreaga viață duhovnicească în dimensiunea Sfintei Liturghii și afirmă importanța extinderii acestei slujbe dumnezeiești din perimetrul locașului de cult în sfera vieții sociale prin viața de sfințenie (p. 25).

Cel de-al doilea capitol – *Taina luminii în Sfânta Scriptură* (pp. 46-61) – Îl mărturisește pe Dumnezeu drept Lumina cea adevărată care luminează în întunericul acestei lumi. Dacă în Dumnezeu totul este da (p. 49), în diavol totul este nu. Ca tată al minciunii, diavolul își susține întreaga activitate pe deformarea realității și pe negarea sensului (pp. 49-50). Tocmai de aceea, prin păcat se ajunge la întunericul existențial care dă naștere singurătății absolute a Iadului (p. 53). În aceste condiții, datoria fundamentală a credincioșilor este, ca printr-o promovare activă a binelui și a Învierii, să demaște răul și să înlăture întunericul minciunii și al păcatului din propria viață și din contextul social (p. 51).

Un loc cu totul aparte în iconomia lucrării îl ocupă capitolele: 3. *Eshatologia* (pp. 62-96); 4. *Taina persoanei umane* (pp. 97-116); 5. *Harul Tainei Nunții, potrivit tradiției ortodoxe* (pp. 117-137); și 6. *Preoția împărătească, starea harismatică a creștinului* (pp. 138-162).

Astfel, în ceea ce privește *eshatologia*, aceasta este prezentată în termenii agapici ai permanentizării veșnice a comuniunii omului cu Dumnezeu. Pentru Paul Evdokimov apocalipsa nu încheie creația și istoria, ci le deschide pe acestea veșniciei și adevăratei existențe (p. 58). Prin Hristos umanitatea este repusă în perspectiva veșniciei. Astfel, dacă până la Hristos omenirea își găsea destinația finală în Iad, prin opera Sa răscumpărătoare, concretizată în special prin Pogorârea la Iad și Învierea din morți, aceasta este smulsă pentru totdeauna din robia morții și este fundamentată pe viața cea adevărată (pp. 72, 75). El biruie moartea (pp. 75-76) și-i dă o nouă înfățișare, din eveniment tragic al existenței o transformă într-un simplu fenomen al vieții (pp. 74-75). Așa se face că moartea nu mai este punctul final al vieții, ci numai adormirea temporară a trupului uman, sufletul rămânând în mod permanent viu și conștient (p. 78).

Referitor la *persoana umană*, Paul Evdokimov spune că există o deosebire clară între diferitele concepte prin care este definit omul. Astfel, el încearcă o evaluare a principalilor termeni antropologici și arată sensurile teologice pe care aceștia le ascund. Dintre termenii antropologici analizați de Paul Evdokimov amintim: persoana, individul, ipostasul, trupul, sufletul, inima, duhul și natura umană. Cert este că, pentru el, antropologia creștină ocupă un loc aparte față de concepțiile antropologice propuse de anumite sisteme politice, sociale, filozofice sau religioase: „Creștinismul este cel care aduce o schimbare profundă. Într-adevăr, potrivit Evangheliei, orice om este considerat drept «unic», având un suflet care este mai prețios decât lumea întreagă, căci este «după chipul lui Dumnezeu»” (p. 98).

Recenzii

În capitolul 5 se arată că prin Taina Nunții unirea dintre bărbat și femeie este ridicată „mai presus de fiziologie, de psihologie și de sociologie” (p. 119) și este plasată în dimensiunea harică a comuniunii cu Dumnezeu. Prin harul sfințitor al Nunții, noua familie este consacrată ca „biserica cea mică” (p. 126). Analizând rânduiala Slujbei Cununii, Paul Evdokimov reușește să evidențieze și principalele implicații duhovnicești pe care această Sfântă Taină le presupune pentru cei doi soți.

La rândul său, capitolul 6, ia în dezbateră o serie de teme legate de preoția împăratească a laicilor. Astfel, după ce se face diferența între preoția universală și cea sacramentală, se precizează că prin cele trei Taine ale inițierii orice credincios este inclus în preoția împăratească a slujirii lui Dumnezeu. Ființa sfințită a credinciosului este calea prin care el participă la preoția și la slujirea lui Hristos: „Astfel, dacă episcopul participă la preoția lui Hristos prin funcția sa sacră, orice laic o face prin însăși ființa sa. El participă la unica preoție a lui Hristos prin *ființa sa sfințită*, prin *natura sa sacerdotală*. În vederea acestei vrednicii de a fi preot în natura sa însăși, orice creștin botezat este pecetluit cu daruri, uns cu Duhul Sfânt în însăși ființa sa. Trebuie subliniate cu putere substanța, ontologia, natura sacerdotală a oricărui credincios. Orice laic este preot al propriei sale existențe; el aduce ca «jertfă vie» (Rm. 12, 1) totalitatea ființei sale, mărturisirea lui poate merge până la jertfirea propriei vieți (Mt.10, 17-42)” (p. 140).

Următoarele cinci capitole iau în discuție mai multe teme teologice, precum: 7. *Scriptura în evlavie ortodoxă* (pp. 163-173); 8. *Iubirea ne bună a lui Dumnezeu (Rom. 8, 28-30)* (pp. 174-182); 9. *Adorarea liturgică în Biserica Răsăriteană* (pp. 183-200); 10. *Arta modernă sau lepădarea de Sophia* (pp. 201-221); 11. *Dimensiunea eshatologică a unității* (pp. 222-238).

În concluzie, așa cum afirmă și M. Evdokimov în *Prefață* (p. 8), lucrarea *Viața spirituală în cetate* se prezintă ca un parcurs teologic care scoate în evidență atât încărcătura doctrinară care stă în legătură cu persoana umană, raportul acesteia cu Dumnezeu și posibilitatea împlinirii mântuirii, cât și întregul demers duhovnicesc la care omul este chemat să acceadă prin Hristos. În aceste condiții, spiritul filocalic practic al lui Paul Evdokimov și profunda sa înțelegere a tradiției ortodoxe reușesc să imprime lucrării o notă aparte prin care expunerea teologică este încununată cu profunde nuanțe iconografice de o bogată structură duhovnicească. Astfel, cititorul reușește ca pe lângă informațiile strict teoretice să descopere și noi argumente, paradigme și atracții de realizare a vieții în Hristos. În consecință, se poate afirma că acest volum se prezintă ca o invitație vie la reflectarea realităților cu adevărat importante ale existenței umane.

Pr. asist. univ. dr. Nicolae Răzvan Stan

Olivier Clément, *Repere spirituale pentru omul de azi*, trad. Geanina Tivdă, Ed. Basilica, București, 2011, 124p., ISBN: 978-606-8141-48-0

Reperetele duhovnicești reprezintă punctele esențiale prin care se trasează calea care duce la împlinirea persoanei și a societății umane. Fără o busolă spirituală – așa cum sugerează titlul ediției originale franceze: *Petite boussole spirituelle pour notre temps* – omul